

“เราไม่ได้สร้างอคติ แต่เรากำลังจะรื้อถอนอคติ”

คุยกับ อาจารย์ชัช สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์

สื่อจะลดอคติทางชาติพันธุ์อย่างไร

“ถ้าสื่อสร้างอคติได้ สื่อก็รื้อถอนอคติได้เช่นกัน”

ผศ.ดร.สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ หรืออาจารย์ชัช จากสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ในฐานะชาวปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ได้เล่าให้ฟังถึงความสำคัญของการมีสื่อเพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์ แม้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยมี พ.ร.บ.คุ้มครองและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ. 2568 ประกาศบังคับใช้อย่างเป็นทางการแล้ว แต่เรากลับพบว่าอคติเหล่านี้ยังไม่หมดไปจากสังคมไทยได้ง่าย ๆ แล้วทำไมถึงเป็นเช่นนั้น และสื่อเข้ามาเป็นเครื่องมือสำคัญของการลดอคติทางชาติพันธุ์ได้อย่างไร

“เพราะกฎหมายไม่ใช่ยารักษาโรคที่กินแล้วจะหายทันที แต่เป็นจุดเริ่มต้นที่จะพาพวกเราขึ้นบันไดไปสู่การรื้อถอนอคติ เกิดเป็นโอกาสที่จะได้สร้างการรับรู้ใหม่ต่อสังคม”

ย้อนกลับไปช่วงการอภิปรายร่างกฎหมายชาติพันธุ์ในรัฐสภาจะเห็นได้ว่า อคติทางชาติพันธุ์ยังคงถูกขุดคุ้ยจากการอภิปรายของ สส. และ สว. โดยเฉพาะประเด็นนิยามของคำว่า “ชนเผ่าพื้นเมือง” และการมีพื้นที่คุ้มครองวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ที่ สส. และ สว. บางคนมองว่าเป็นการสนับสนุนให้กลุ่มชาติพันธุ์สร้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยปราศจากการควบคุมโดยรัฐไทย หรือเป็นการให้สิทธิพิเศษแก่กลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่เป็นธรรมต่อประชาชนทั่วไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการมองกลุ่มชาติพันธุ์ที่ขาดความเข้าใจและไม่เชื่อมโยงกับบริบททางสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ๆ อย่างรอบด้าน

“อคติทางชาติพันธุ์ยังคงหลงเหลืออยู่อีกมาก แต่ผมมองว่าเป็นโอกาสที่จะได้สร้างคุณค่าและภาพลักษณ์ใหม่ให้กับทุกคนในสังคมว่าสังคมไทยเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่ล้วนมีคุณค่าและความหมายเท่ากัน”

ผศ.ดร.สุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์ ภาพจาก: IMN เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง

การทำงานของ “อคติ”

การตีตรา เหมารวม กีดกัน หรือเลือกปฏิบัติในมิติต่าง ๆ จนนำไปสู่การเกิดความเหลื่อมล้ำ หรือความไม่เท่าเทียมในสังคม และพบในประเด็นทางสังคมที่มีการกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย เช่น เผาป่า ค้ายา ไม่ใช่คนไทย ล้วนเป็นผลผลิตที่มาจากการทำงานของอคติ แล้วอคติเกิดขึ้นได้อย่างไร นี่คือนสิ่งที่อาจารย์ชิมองว่าต้องสร้างความเข้าใจร่วมกันตั้งแต่ต้น

“อคติเกิดขึ้นจากการรับรู้ แล้วใครสร้างการรับรู้ ใครเป็นคนรับรู้ รับรู้ด้วยตัวเอง หรือมีคนเอามายัดให้เรา”

อาจารย์ชีได้สรุปประเด็นนี้ว่า อคติสามารถเกิดขึ้นได้จาก 2 แนวทาง คือ มาจากการยัดเยียดทางหนึ่ง และมาจากเศษเสี้ยวประสบการณ์อีกทางหนึ่ง

“แนวทางแรกคือการยัดเยียด เกิดจากผู้มีอำนาจต้องการครอบงำสังคมหรือกำลังปิดบังความจริงบางอย่าง จึงได้สร้างอคติเพื่อควบคุมสถานการณ์ทางสังคม เช่น สร้าง

มวลชน ชัดข้อมูล หรือชุดการรับรู้ โฆษณาชวนเชื่อต่าง ๆ เพื่อให้คนเชื่อแล้วเกิดอคติ ลดทอนคุณค่าหรือศักดิ์ศรีของกลุ่มคนเหล่านั้นไม่ให้มีพลังหรือไม่ให้มีตัวตนในสังคมได้”

“สอง เกิดจากการรับรู้ผ่านเศษเสี้ยวประสบการณ์ คือเห็นสถานการณ์แล้วตีความไปเอง เช่น คนตัดต้นไม้ตีความว่าเป็นการทำลายป่าแต่ไม่ค้นหาความจริงว่าตัดไปเพื่ออะไร หรือเห็นคนใส่ชุดขอมช่อถูกตัดสินว่าสกปรก ล้าหลัง พุทธไทยไม่ชัดก็ถูกมองว่าไม่ใช่คนไทยเป็นคนต่างด้าวต่างแดน แต่ไม่ถามว่าอยู่ที่นี้มานานหรือยัง”

ภาพจาก : IMN เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง

ผลกระทบทางสังคมจากแนวทางดังกล่าวไม่เพียงทำให้คนเชื่อว่าทั้งหมดคือความจริงที่สมบูรณ์โดยปราศจากคำถามหรือข้อสงสัย แต่ยังเกิดการถ่ายทอดและส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งอาจารย์ชิได้มองว่าผลกระทบเหล่านี้เกิดจากสถาบันทางสังคมที่เปรียบดังพาหะ เช่น สถาบันครอบครัวหรือสถาบันการศึกษามักจะสอนว่าต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่เพราะพวกเขามีน้ำร้อน ผ่านประสบการณ์ชีวิตอย่างโชกโชนมาก่อน หรือสถาบันทางศาสนาที่สอนให้ต้องเชื่อในคำสอนโดยห้ามตั้งคำถาม ซึ่งอคติจะเกิดขึ้นหรือถูกรื้อถอนขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้นำทางสถาบันนั้น ๆ ด้วย

“เพราะที่ผ่านมาเรายังขาดพื้นที่ ไม่มีเครื่องมือที่จะไปรื้อถอนอคติทางสังคมเหล่านี้ได้ แต่เมื่อถึงยุคที่เราเริ่มรู้จักสื่อและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากสื่อหลายช่องทาง เราจึงพบว่าสื่อเป็นทั้งเครื่องมือและพาหะที่นำไปสู่การสร้างอคติ แต่ในขณะเดียวกันสื่อก็สามารถถูกหยิบมาใช้เป็นเครื่องมือรื้อถอนการรับรู้เดิมแล้วสร้างการรับรู้ใหม่ให้กับสังคมได้อีกด้วย”

“สื่อ” ถูกใช้ในกลไกการลดอคติทางชาติพันธุ์อย่างไร

จากสถานการณ์การสื่อสารประเด็นกลุ่มชาติพันธุ์ในปัจจุบันพบว่า นอกจากจะมีสื่อที่ยังสร้างอคติหรือความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องต่อกลุ่มชาติพันธุ์แล้ว สื่ออีกส่วนหนึ่งเริ่มหันมาสนใจเรื่องราวกลุ่มชาติพันธุ์และพยายามหาช่องทางเข้าถึงประเด็นความไม่เข้าใจเหล่านี้ที่เต็มไปด้วยอคติ เพื่อนำสิ่งที่พวกเขาต้องการจะสื่อสารมาบอกให้ประชาชนได้รับรู้และสร้างการรับรู้ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในมิติความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม

“ที่ผ่านมาเราเริ่มเห็นกระบวนการที่ชุมชนพาสื่อเข้ามาในพื้นที่ พาไปดูไร่หมุนเวียน แล้วให้ข้อมูลกลับไปสื่อสารให้คนเข้าใจและลดอคติลง ซึ่งกระบวนการแบบนี้เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้านข้อมูลข่าวสารมาก ๆ แต่อีกมุมหนึ่งเรานับได้เลยว่า สื่อที่เข้าใจเราจริง ๆ มีจำนวนเท่าไร ซึ่งยังไม่เพียงพอที่จะสร้างความเข้าใจใหม่ต่อสังคมไทยได้อย่างครอบคลุม”

ภาพจาก: Jawkiboo (จอกีบู คนกะเหรี่ยง)

โครงการพัฒนานักสื่อสารรุ่นใหม่เพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักประชากรกลุ่มเฉพาะ (สำนัก 9) สสส. ถือเป็นหนึ่งในความตั้งใจของอาจารย์ชัชที่ต้องการแก้ปัญหาทั้งคนสื่อสารและรับสารอย่างเข้าใจที่ยังมีอยู่น้อย เพราะโครงการนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อผลิตชิ้นงานสื่อให้ได้หลากหลายรูปแบบ เช่น สารคดีท่องเที่ยว ภาพยนตร์สั้น คลิปวิดีโอสั้น บทความละคร บทเพลง มีวลีควิดีโอ ดนตรีและศิลปะการแสดงเท่านั้น แต่ยังมีอีกหนึ่งจุดมุ่งหมายที่จะผลิต

นักสื่อสารเพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์ที่มีเลนส์เข้าใจอคติในมิติต่าง ๆ ที่สามารถสอดแทรก เชื่อมโยงความเข้าใจต่อเรื่องนี้จนเกิดการบอกต่อและกระจายตัวมากขึ้น

“โครงการนี้ที่กำลังทำแตกต่างจากงานสื่อเพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์ทั่วไป เพราะเราไม่ได้ต้องการแค่สื่อ แต่ยังต้องการนักสื่อสารบอกต่อนักสื่อสาร ซึ่งนอกจากเราจะเชิญชวนนักสื่อสารประเภทนักข่าวแล้ว เรายังชวนนักสื่อสารประเภทอินฟลูเอนเซอร์ บล็อกเกอร์ คอนเทนต์ครีเอเตอร์ ซึ่งมีทั้งคนชาติพันธุ์และไม่ใช่นักสื่อสารมาร่วมกระบวนการนี้ด้วย”

กระบวนการเรียนรู้เรื่องอคติเริ่มตั้งแต่การเข้าใจที่มา การมองเห็น การรู้เท่าทัน และสุดท้ายเราจะลดทอนหรือรื้อถอนอคติได้อย่างไร

“มีนักสื่อสารในโครงการคนหนึ่งสะท้อนว่า ก่อนเข้าร่วมโครงการนี้เขาเคยไปเที่ยวสังขละบุรีแล้วเจอกลุ่มชาติพันธุ์มอญและกะเหรี่ยง เขาก็รู้สึกว่ามันไม่น่าเห็นอคติใด ๆ มีแต่ความเท่าเทียม เพราะพวกเขาคล้ายเหมือนกับพวกเรา และดูแลต้อนรับทุกคนอย่างเสมอภาค เขาก็รู้สึกว่าเป็นสังคมไทยในแบบที่ควรจะเป็น”

แต่หลังจากที่นักสื่อสารคนดังกล่าวได้มาเรียนรู้กระบวนการอคติแล้วกลับไปที่นี่อีกครั้ง เขาได้เห็นอคติที่อยู่ตรงนั้นแล้ว จริง ๆ กลุ่มชาติพันธุ์มอญและกะเหรี่ยงไม่ได้ถูกมองว่าเป็นคนไทย แต่ถูกมองว่าเป็นคนอพยพมาจากฝั่งเมียนมา

“การตั้งคำถามเปรียบเสมือนกับการเปิดหน้าต่างออกไปแล้วเห็นมุมมองที่กว้างขึ้น ซึ่งพอเขาพบข้อสังเกตหรือรู้สึกอะไรขึ้นมาว่านี่คืออคติหรือเปล่า เขาจะตั้งคำถามและพยายามหาคำตอบ”

การใส่กระบวนการเรียนรู้อคติจึงเหมือนกับการติดเลนส์แว่นใหม่ให้เขา เป็นจุดเริ่มต้นของการรื้อถอนความเข้าใจเดิมและสร้างความเข้าใจใหม่

ภาพจาก: Jawkiboo (จอกิบู คนกะเหรี่ยง)

ถ้าการสื่อสารประเด็นชาติพันธุ์ไม่มีกระบวนการให้เรียนรู้ “อคติ”

“ไม่ใช่แค่การสื่อสารที่ต้องเสียโอกาส พี่น้องชาติพันธุ์หรือแม้กระทั่งผู้คนในสังคมก็จะเสียโอกาสไปหลายเรื่องเหมือนกัน”

อาจารย์ชิลยชนจินตนาการไปพร้อมกันว่าถ้างานสื่อสารชาติพันธุ์มีแต่การบอกเล่าวิถีชีวิต วัฒนธรรม หรืองานประเพณีที่เน้นฉายภาพอัตลักษณ์ความงดงามของกลุ่มชาติพันธุ์ตามสิ่งที่ได้เห็นอยู่ตรงหน้า เราอาจไม่มีทางได้รู้เลยว่าจริง ๆ แล้วพวกเขาอาจพบกับความไม่เป็นธรรมหรือถูกกระทำอย่างไรมาบ้าง

“การรับรู้เดิม ๆ จะไม่ถูกรื้อถอน กลายเป็นความเชื่อสมมุติที่ถูกทำให้เป็นความจริงแบบเดิมโดยที่อคติยังถูกฝังอยู่ ทำให้เราเสียโอกาสที่จะได้รื้อถอนการรับรู้ที่ไม่เป็นธรรมและไม่ส่งผลดีต่อการอยู่ร่วม”

ไม่เพียงแต่จะไม่ได้เรียนรู้และเข้าใจความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรมในสังคมชาติพันธุ์ผ่านกลไกของอคติ แต่คุณค่าทางวัฒนธรรมของพวกเขาก็ควรจะได้เป็นต้นทุนยกระดับสังคมไทย อาจถูกลดทอนหรือทำให้สูญสลายไปด้วย

“แม้ปัจจุบันการเรียนในสถาบันการศึกษาได้ทำให้เรามีโอกาสเรียนรู้ความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น เด็ก ๆ ได้เรียนอาเซียนศึกษาแล้วรู้จักประเทศเพื่อนบ้าน แต่ไม่รู้ว่าจริง ๆ แล้ววัฒนธรรมในประเทศของเรามีอะไรมากกว่าที่ได้เรียนอีกมาก”

ภาพจาก: IMN เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง

ผลกระทบจากการไม่รู้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในประเทศไทยที่อาจอยู่นอกตำรา อาจารย์ยังมองว่าอาจทำให้กลุ่มชาติพันธุ์สูญเสียบ้างอีกหนึ่งโอกาสคือ โอกาสที่จะได้สร้างความมั่นคงและความภูมิใจในวัฒนธรรมคือ ภูมิใจในประเทศไทยที่ให้โอกาสเขาได้มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมตามแบบของเขา ซึ่งจะทำให้พวกเขารู้สึกมั่นใจที่ได้อยู่ประเทศนี้มากขึ้น กล้าแสดงออกถึงอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์อย่างเต็มที่ และรู้สึกมั่นคงในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กลายเป็นความผูกพันรักชาติในมิติเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

การได้เรียนรู้และเข้าใจ “อคติ” ที่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้มีอำนาจในสังคมจึงไม่ได้ช่วยแค่ให้เรามองเห็นภาพว่าจะลงมือปฏิบัติการลดอคติทางชาติพันธุ์อย่างไรต่อไป แต่ยังทำให้เรารู้เท่าทันและมองภาพออกว่า อคติเกิดจากการมีคนสร้าง แล้วผู้สร้างกำลังต้องการอะไร

ยังไม่ง่ายที่จะลดอคติ แม้สังคมจะมีความหวังจาก พ.ร.บ.ชาติพันธุ์

วันนี้ที่กลุ่มชาติพันธุ์เริ่มมีโอกาส มีพื้นที่แสดงออกถึงการมีตัวตนอยู่ของพวกเขามากขึ้น ผู้คนเริ่มรับรู้และค่อย ๆ เปิดใจเข้ามารู้จักความเป็นพวกเขาในมิติความงดงามทางวัฒนธรรมและยอมรับว่าจริง ๆ แล้วสังคมไทยมีวัฒนธรรมหลากหลาย สำหรับอาจารย์ชิมองว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการร่วมกันรื้อถอนอคติและความเข้าใจเดิม แล้วมาสร้างความเข้าใจใหม่ด้วยกันต่อจากนี้ แต่มีสิ่งที่ต้องฝากไว้ให้คนทำงานสื่อสารและผู้คนในสังคมได้คิดต่อคือ อคติบางอย่างยังไม่มีทางหมดไปจากสังคมง่าย ๆ และเป็นเรื่องที่ต้องเน้นย้ำถึงความสำคัญเมื่อมีการสื่อสารประเด็นกลุ่มชาติพันธุ์ใน ห้วง 3 - 5 ปีต่อจากนี้เป็นอย่างน้อย

“นอกจากอคติเรื่องชาติพันธุ์ทำลายป่าแล้ว ผมคิดว่ามีอคติอีกเรื่องที่ พ.ร.บ. ชาติพันธุ์ ยังไปไม่ถึงตรงนี้คือชาติพันธุ์ไม่ใช่คนดั้งเดิมของประเทศนี้ แต่มาจากพื้นที่อื่น เป็นคนต่างดาว เราจะยกดินแดน ยกผืนป่าให้คนกลุ่มนี้จริงหรือ ซึ่งยังมีคนอีกจำนวนไม่น้อยที่ยังรู้สึกอคติแบบนี้ ไม่ได้มองว่าเขาเป็นเจ้าของประเทศร่วม เป็นประชาชน เป็นมนุษย์ที่ร่วมอาศัยบนผืนแผ่นดินเดียวกัน”

ภาพจาก : IMN เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง

อีกหนึ่งอคติทางชาติพันธุ์ที่อาจารย์ชิมองว่าเป็นเรื่องยากและต้องใช้เวลาทำความเข้าใจร่วมกับสังคมคือ อคติความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมกับสังคมวัฒนธรรมเดียว

“เพราะคนไทยส่วนใหญ่ยังมองว่าประเทศไทยมีวัฒนธรรมเดียวคือ วัฒนธรรมไทย ความเป็นไทยมีเพียงหนึ่งเดียว ความรู้ต้องเป็นชุดเดียวกันเท่านั้น ส่วนอย่างอื่นที่แตกต่างออกไปถูกผลักให้ไม่ใช่ความเป็นไทยหมด”

สังคมไทยจึงควรได้รับรู้ว่าอคติได้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมในสังคมไทยอย่างไร ถ้าวันนี้เราต้องการลดความเหลื่อมล้ำ ความขัดแย้งต่าง ๆ เพื่อสร้างสังคมคนเท่ากัน เราจะเอาอคติเหล่านั้นออกไปอย่างไรบ้าง แล้วจะเปลี่ยนมุมมองใหม่อย่างไร ซึ่งอคติจะมีโอกาสลดลงได้ หากยังมีการร่วมกันขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องโดยกลุ่มนักสื่อสารและคนทำงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชาติพันธุ์ โดยเฉพาะด้านการพัฒนาศักยภาพของคน

“การพัฒนาศักยภาพคนรุ่นใหม่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง สถาบันสื่อของพี่น้องชาติพันธุ์ ควรเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้มากขึ้น เช่น กลไกการเฝ้าระวังอคติ หรือกระบวนการสื่อสารที่ไม่นำไปสู่การสร้างอคติ โดยเฉพาะข้อควรระวังในการสื่อสาร การใช้ภาษา และการเลือกภาพสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นกลุ่มชาติพันธุ์ ถ้าเรามองข้ามเรื่องเหล่านี้ไปอาจกลายเป็นการผลิตซ้ำอคติหรือสร้างอคติใหม่ขึ้นมาโดยไม่รู้ตัวเลยทีเดียว”

ข้อเสนอดังกล่าวจากอาจารย์ชียังเป็นความคาดหวังจากการได้ทำโครงการนักสื่อสารรุ่นใหม่เพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์ เพราะกระบวนการในโครงการได้ทำให้คนทำงานด้านสื่อชาติพันธุ์กับสื่อทั่วไปได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน เกิดเครือข่ายนักสื่อสารใหม่และกลไกการทำงานร่วมกันในอนาคต รวมทั้งเกิดพื้นที่เรียนรู้ต้นแบบนำร่องเพื่อสนับสนุนการบังคับใช้และให้ความรู้

เรื่อง พ.ร.บ.คุ้มครองและส่งเสริมวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ และชวนผู้คนในสังคมมาร่วมเรียนรู้และรู้ถือนอกคิร่ร่วมกันในต้อจากนี้ ผ่านงานกิจกรรมที่กำลังจะเกิดขึ้นอย่าง “เสียงเรา เข้าใจเรา เข้าใจกัน” เทศกาลสื่อเพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์ ในวันเสาร์ที่ 1 พฤศจิกายน 2568 นี้ ตั้งแต่เวลา 13.00 – 20.00 น. ณ สังกะสีสเปซ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่

“กระบวนการและผลผลิตสื่อจากพวกเขารวมทั้งงานกิจกรรมที่กำลังจะเกิดขึ้นถือเป็นกรณีศึกษาที่ไม่เพียงแต่สังคมจะได้เห็นคุณค่าและมูลค่าของวัฒนธรรม แต่ยังได้รับรู้และเรียนรู้อคติที่ยังหลงเหลืออยู่ในสังคมไทยด้วย” อาจารย์ชิตทิ้งท้าย

เรื่อง: รัชชา สกิตทรงธรรม (เนย)

ภาพ: IMN เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง และ Jawkiboo (จอกิบู คนกะเหรี่ยง)

หมายเหตุ : ใช้สำหรับการเผยแพร่ลงบนเว็บไซต์และสื่อโซเชียลมีเดียของภาคิร่รวม “โครงการพัฒนาหนังสือสารรุ่นใหม่เพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์” เท่านั้น